

Bori Imre

Kritikai napló

Stevan Raičković: Balada o predvečerju

Huxleynak van egy nagyon érdekes kis tanulmánya a költői parcelláról. Szerinte a világból a költők igen kis területet vettek birtokukba és ugyanazt az egy területet művelik évszázadok óta. Nem szélességben, hanem mélységben haladnak és néha nem a talaj a fontos, hanem a mélység, ameddig a metaforák acélpengéjével eljuthattak. Vannak költők, kik kemény talajon dolgoznak, kemény, érces pengésű a vers hangja, az érzés logikája szinte metsz, azután vannak olyanok is, kik lágy löszben dolgoznak és a nagy csöndben csak a költő szívdobbanásai hallatszanak. Különös világ tárul fel munkájuk nyomán: a csend világa, a néma vizeké, a hallgatag fáké, a halk-ormoké, a zizegő fűleveleké, a hangyatánya néma lakóié és a költőé, ki nem is éli, csak álmodik valahol álom és valóság feleútján, inkább a hallgatás ölelésében, mint a közlés karjaiban, mintegy a hallgatást, a csendet beszéltetve maga helyett, oda transzponálva a maga érzéseit, azokba vetítve, mi szívében lakozik. Ilyen birodalom tulajdonosa Stevan Raičković is, kinek legújabb kötetét nemrég adták ki Beográdban Balada o predvečerju címmel.

Kis területe a világnak az övé, leginkább csak az, mit szemével és szívvel magához tud ölelni a kar mozdulatlanságában, és az is nagy szándékok temetője, vágyaké, reményeké, melyeknek fiatalok lehetnek csak az apjai és most kicsit kókadtan áll a sírnál mit lassan belep a kinőtt bánat, szomorúság, a csendivirágok néma illata, a megnevezhetetlen szorongás tuskés indái és mindent bevonó, mindenbe beleszívódó, mindent befonó beszédes némaság. Mert itt a csend, a fák, fűvek, virágok beszélnek és néma a költő. És nagy bánatok, nagy nosztalgia, és sok fiatalos indulat fulladt a hallgatásba, vált természetzé és végső fokon költői lélekké! Vannak emberek, kik elveszítették magukat, vagy legalább is úgy vélték. Háborúban megperzselt gyermekévek és a burjánzó fiatalság, amely nem győzött betelni önmagával és az élet nagy habzsolásában, az élet alkotásában nem volt ideje és módja foglalkozni az ember örök problémáival: étellel, halállal, fiatalsággal, szerelemmel. Nem tudta átélni őket, lényével azonosítani. És elvesztette képességét, hogy ezt a másik világot, amely néma tanúja volt sok élet születésének és még több halálának, amely annyi ember vérével táplálkozott, megértse, éljen vele és benne. Pedig mennyi hívó jel figyelmeztet! A városok szélén a fák integető karjai, az aszfalt résén kikukucsáló fűszemek, az ablakokon beleső felhők, a vízcsep csorgása, a némaság, mi az egyedül lévő emberrel négy fal közé betelepszik. De ezek az üzenetek nem mondanak semmit az embernek és hogyne fájna mindez a költőnek, ki épp ebben a másik világban találta meg önmagát és a városi élet neki száműzetés, legjobb esetben kirándulás az idegenbe.

Lassabban szeretne élni mint él. A végtelent vágyja, pedig a pillanatok vadásza csupán és az ő nagyon érzékeny lelkisége hamar fájni tud, talán nem is tud mást és még a patyolat némaság is versírásra sebzi. Hogyisne, mikor a rettenetes idő hátán úszik az ember és fülében, a hallásában hallja a távoli emlékezést és tudja, hogy egyszer eljön a szép halál, mi az embertől tapintatosan és csendben hangyalakomát csap, szénné változtatja, kő mi alá gyík rejtőzik majd, vagy fű és por és akkor nem lesz értelmetlen az élet:

Kažite još neku reč za sluh koji vapi za zvukom
i gledajte niz asfalt u telo da ne prolazi zaludu.

Mert ilyen költő Stevan Raičković. Ott van otthon, amit már az ember megtagadott és azt szereti, amit más észre sem vesz. Ime vallomása:

/Tamo sam ja gde nema pesme a sve je pesma.
Zemlja miriše na trulo lišće, na mrave, gliste i rosu.
Slikar ne slika a trava travi bez odmora i bez sna.
Bez češlja: vetar češlja ječmu zlatnu kosu.
Tamo sam ja.
... Muči me nešto da otputujem daleko.
U sluhu mi je tupi zvuk drvoseča
gde je sve grubo ili meko.

Ez az az ellentét, amely feszültséget tud teremteni benne és van-e jobb inspirátor mint a fájdalom, hogy költő születhessék, főleg ha az emberi anyag, amelyből formálódik lágy, érzékeny és érzésekre stimmel, mint az övé is? De tudja, ebbe még nem lehet belehalni, mint behaltak valamikor az érzékeny poéták. Az életet éppen ezek az ellentétek viszik tovább, tovább a költővel együtt, aki most hallgatja azt a zajt, amit a fű művése, messze madarak röpte csap, és mereng a tájon, mit előző köteteiben olyan áhítattal élt át és most tölti meg érzelemmel, felismeréssel, a világ dolgaival; költői céllal. Mert mi a felismerés? Eimondja Trenutak című versében:

... čujemo neki mali šum koji se provlači kroz prostoriju ili kroz
iglene uši
šum koji zvoni kao razapeta žica, šum koji bruji
koji se produžava i vraća čas tamo čas ovamo
mali šum
pa veliki
šum mali
jedna grdna nesloga
čas u ulici
čas u nama
nesporazum koji samo bruji a ima daleko veću ambiciju
(mogli smo ležati svako u svojoj travi)
eto
tu možda leži poreklo naše zabune
(šlučajno baš ja kažem)
tu
ili negde oko toga
tu možda leži poreklo naše zabune.

De minek is itt beszélni, dalolni kellene, mert ez az érzés már kész költemény is, de: Pesma bi i vredela ali reči ne vrede. Ezt át kell élni és meg kell látni, sőt, tudni kell meglátni, mert az ember úgy van önmagával is mint környezetével: nem ismeri, nem érti a némaság hangjait, nem ismeri önma-

gát. És Raičkovićnak éppen a versírás a segítségével, hogy leküzdje ezt önmagában és tudatosítsa másokban. Eredeti hangszereléssel teszi ezt, bár költői természetként rengeteg olyan vonást hordoz magában, amelyek már ismertek és nem véletlenül emlegetik vele kapcsolatban Branko Radičevićet. Ami érdekessé (a kétségtelenül finom hallásán, költői tehetségén túl) teszi, sőt jelentőséget és súlyt kölcsönöz neki a költészet mai, hazai relációjában, éppen ez a magábamerülése, természetérzése, szavainak lágy pasztellje, képeinek akvarellhalványossága, zenéjének puha moll akkordjai. S mint ilyen tünet kor és érzéstünet, életünk változásának tünete éppen úgy mint Davičo, Pavlović vagy Popa is az. Ezt Raičković így fogalmazta meg:

Ljudi se bude bez oružja.

hisz: Sad se već zna šta je vazduh
 šta nije.
 To je već brdo u svojoj očiglednoj sigurnosti.
 Vetar se odlepilo i mili svoj prvi korak
 svoj nesigurni milimetar.

 u kamenim grudima zidova tako šarenim
 polo od sna a pola od kreča
 otvaraju se oči svih živih.

Az új világnak új jelei ezek, az érzelem diadalának hírnökei. Éljen teljes emberi életet, hirdeti.

Vreme je.
 Treba jednoušno prići prvom suncu
 i biti dugo tamo gde je ono prisutno.
 Treba poći i potrčati i stići
 tamo gde zemlja nastavlja prastaru igru
 belutaka i cvetova i senki.

 Vreme je da se napusti ova koža od cigle i maltera
 koža žutih vrata i staklene rupe.
 Vreme je da se ode. Vreme je da se zaboravi. Vreme je
 da se podignu ruke iznad uskih ramena
 na prvi talas ptice i prvo poludelo perje.

Csak még az embert láthatatlan puskák célozzák, a csendé, az ellentmondásoké, a természeté, amely ellenséggé vált és hiába a költő imája a madárhoz, hogy jöjjön hozzá, szálljon rá:

Čutaću kao kamen i neću pustiti daha.
 Na mojoj glavi mirno provedi jedan dan.

És vitatkozhatunk-e a költővel, mikor érzelmei lágyágát tartja felénk inkább kínálva azt, mint fenyegetőzve? Neki ez az egy érzés elég volt, hogy nemcsak versek, hanem verskötetek során ömlessze át ezt az érzést. Nekünk pedig az olvasásnyújtotta gyönyörűségen túl érdekes adatokat szolgáltatott az ember mai helyzetéről is életünknek ebben a pillanatában.

VASZKO POPA

A társadalmi fejlődés élő és mindig szikrázó váltóárama néha igen érdekes művészeti jelenségeket tud megteremteni, előhívni az emberi életnek szürke hétköznapi folyamából, gondolatokat tud csiholni, merész képek megátására tud ösztönözni, a képzeletet a szabadság rendjének íratlan törvényei alá veti, a szavak szárnyat és súlyt kapnak; a mi világunk szürke egyhangúságából, amelyben alig történik valami rendkívüli, amit már rég meg nem szokunk, ami észrevétlenül egyéniségünké vált, abból a jól ismert alakatlan caoszból néha kigomolyog egy-egy művészegyéniség, aki élményeivel, képzet-ársításával először meghökkent bennünket, azután a művészet elvarázsoló erejével lebilincsel. Meghökkent, éppen azzal a hétköznapi mimagunkkal, amellyel állandóan találkozunk tükörben és utcán és csendes magános önzvizsgálatunkban, ismerősségével riaszt, majd a feloldódás után a megjelenítés szuggesztív erejével ragad magához. Vaszkó Popa költészete ilyen. Költészet, amelyet viták, ellentétes vélemények köde takar, lelkesedés páráz, és félre-sőt belemagyarázás csonkít. Nem olvastam még költőt, kinek verseit ennyi-ielekép kommentálták, kinek szövegei ennyi emberi ellentétet tudtak a napvilágra hozni az egy Adyt kivéve. Még a sorsuk is egy, bár ez nem akar nértéket is jelenteni: mindketten az ifjúság evangelistái voltak, Popa még, különben, ma is az, és aki így ifjú szívekben él, kétszeresen is érdemes a figyelemre, mert valami döntő, valami nagy-nagy emberi igazságot hirdethet, lámár a jövő tápláló forrásává vált, maga is alig csergő forrásként, alig túl az első verseskönyv szülési lázán.

Az élet látszólagos egysíkúságát sok különböző eredetű és irányú törekvések, emberek, gondolatvariációk képezik és az irodalom már régen lemondott arról a törekvéséről, hogy egyetlenegy meglátásban, egyetlenegy egyéniség élményvilágában szemléltesse mindazokat a problémákat, jelenségeket, vágyakat és álmokat, amelyek az élet nem irodalmi, hanem profán hétköznapi összetevői, természetes alkatrészei adott emberi konkrétumainak. Természetes tehát, hogy az írói egyéniségek, írói felfogások a lehető legtarkább változataival találkozunk, ha a jugoszláv irodalom egészét szemléljük. Az ivmit meghúzhatnánk a két szélsőség között igen nagy lenne és a legkülönözőbb művészeti felfogás, program szívárványszíneit játszaná az ortodox realistáktól a szürrealisták automatikus szövegeiig. Nem célunk most a dülő elvi és nem elvi, hanem sokszor személyesélő vitákat reprodukálni, de meg kell állapítanunk, hogy Vaszkó Popa egyike azoknak, akik nem az elmélet ogikájával, hanem a művek győző alabárdjával állnak ebben a küzdelemben, mint eszköz és mint cél, kivel szemben az ellenfél, művészete nevében, a egnagyobb megnemértést tanúsítja. Tehát egyike ő a ma nálunk lehetséges öltészetnek, emberi magatartásnak, az élet egyik koncentrántjának. Az élet eljessége nem engedi meg az egyhangúságot, a sematizmust az életnek csak gyoldalú szemléletét, különösen ma, amikor az élet olyan sok változatban adja a létezését. Ennek a létnek a költői átélésében, versé formálódásában Vaszkó Popa ment talán legtovább, aki eldobott szemléletéből igen sok koncionálisat, az átélésből lefejtett minden fölöslegesét, ami gátolná az alaplmény meztelen megformálásakor és így egyedülálló és súlyos hatást tud cicsalni verseiből, melynek minden sora, ahogy egyik ismertetője (Boriszlav Mihajlovics) mondja egy-egy tömör és végleges definíció. Ez az amit hozzáidott ahhoz az örökséghez, amelyet a költői iskolában kapott a modern francia költésztől és a népköltésztől. (Analog példáját talán nagyobb, euróiaibb méretekben József Attilában szemlélhetjük, kinél e kettő szintén igen zerencsés ötvözetet képezett.) Természetes továbbfejlesztője a verselés tehniájában a modern költészet elért eredményeinek, a metaforikus gondolkodásnak, de nem epigón utazó, mint igen sokan állítják róla, hisz a közösen

készült formát olyan eredeti és egyénien meglátott valósággal tudja megtölteni, amely elegendő, hogy egyike legyen a kiválóbb jugoszláv költőknek. Az érdekes és értékes Vaszko Popa költészetében a gondolati tartalom, az érzések szpecifikus volta, a meglátások eredetisége, a valóság költői feldolgozása és megformálása. Különös ízt és eredeti csengést adnak verseink (és ez nem paradoxon itt) a formái, a módszerbeli eredményei, amelyek, mint mondtuk, Popa és a hagyománnyá váló francia mai költészet közös alkotása.

Mert nem méreteiben, hanem mélységében imponáló ez a költészet és diszharmonijában döbbenetes. Diszharmonikus költészet; aligha találhatnánk pontosabb szót, hogy lényegét kifejezhessük ennek a költői muzsikának, amelynek akkordjai életünk kúsa polifóniájából táplálkozik, abból a nagy forrásból, erjedésből, amelyben most élünk, amikor társadalmi és erkölcsi, emberi magatartásnak a társadalmi, gazdasági változások, a fejlődés zajlásában csiszolódik, pattog, recseg, rángatózik, hogy újat, eredetit, valóban emberi alkosszon osztályok, multak, népek, temperantumok, embertelenségek nagy kaoszából, amelyek tudatunkat évszázadok óta ferdtítették és sorvasztották. Tudatunk diszharmonikus ütéseit, változó szívdobbanásainkat rögzítik verse a legnagyobb nyíltsággal és őszinte önvizsgálattal. Az elemzés, az önanalízis amely sokkal fájdalmasabb mint gondolnánk és eredményeiben meghökkenőbb mint várnánk a felszínre hozott sok furcsa és ferde vágy, álom, gondolat, egyéniségzilánk láttán, riaszt, azzal a nagy őszinteséggel és durva szókimondással, amelyet nem szoktunk meg, azzal az ijesztő diszharmonióval amelyet önmagában lelt és amelyek bennünk élnek láthatatlanul és tetteinkbe, szavainkba lopódnak anélkül, hogy különösebb gondot fordítanánk rá anélkül, hogy észrevennénk, vagy ha észre is vesszük, igyekszünk elhessegetni őket, mint nem aktuálisakat, nem méltókat életünk, helyzetünk, társadalmunk nagyságához és méltóságához.

Heterogén érzésvilággal állunk szemben, amelyben, sajnos, ma még elférnek a legkülönbözőbb jellegű és értékű emberi megnyilvánulások a kétségbeeséstől az optimizmusig. A legkülönbözőbb reflexiók válnak verssé és a költő szerető ambícióval figyel és vizsgálja, önti versbe őket, függetlenül a többiek véleményére. Az egyéniség belső tartalmainak, ellentmondásainak lávaömlése észlelhetjük, spontán vallomást hallunk, mint első bizonyosságát annak, hogy az emberi egyéniség nagymérvű felszabadulása a társadalmi, erkölcsi, szóizlésbeli gátlások alól, béklyóktól megindult. Az ilyen gátszakadás, min minden gátszakadás, a felszabaduló árban sok szennyet, piszkot, rothadtságó is beelötytyent, és lévén szó emberi érzésekről, amelyek még ma komolyai nélkülözik a kritikai tudatosságot, a spontánitásával a hasznos és szüksége eredményeken túl érthető veszélyeket is rejt magában. Féltő, hogy a nagy őszinteségbe hamis hangok is vegyülnek majd, túlságosan nagy tér jut az emberi érzésvilág ellentmondásainak, deformált jellegének és kevés a megtisztulónak. A sok bűn féltő, hogy megfojtja és elhomályosítja a csillogó ére nyeket, amelyek együtt kerültek a felszínre a hordalékkal. A vallomások korában jellemző tünetek ezek. Nem az elhallgatásról, eltitkolásról van szó ez csak tovább rejtgetné tudatunk nyomorékságát, egyszer le kell számolnunk önmagunkkal így is, hanem a ke'lo mérték megtalálásáról, az arányról felállításáról, Vasko Popa költészete jó példája a fent elmondottaknak. Érték mindenestre nagy, és csak azt sajnáljuk, hogy az említett szerteágazó élmény-érzés- és gondolatvilág nem robbant bele egyetlen egy költő művében. Így több költő térképét kell kérnünk, hogy társadalmunk mai érzésvidékén tájékozódhassunk. Popa térképén és iránytűjével különösen megrajzolt vidékei barángerhatunk. Nemcsak az igény nagy, amely készítette, hanem a vidék is érdekes, amelyet megnyit. Módszerességre kényszerít és fokozatosságra. Kövessük tehát, hámozzunk:

K é r e g

Miért ne értelmeznénk szó szerint első verseskötetének a címét? Nézzük meg, milyen anyagból készült ez az érzéskéreg, amely annyi problémát szőtt össze és rejtett magában. A költői lélek kérge két alapanyagból áll, három érzésből, amelyet Popa határozottan külön is választott. Ez a három réteg, amely önállóan, egymás mellett helyezkedik el, igen jellemző a mai költők állapotára. A világ még tovább bomlott, még aprólékosabban mérhető fel és a szintézis egyelőre lehetetlen. A három alapmotívuma Popa költészetének a szerelem, a világ, a haza. Ezek jellemzően költői állapotára alig érintkeznek egymással. A költő, úgylátszik, nagy analízatora érzéseinek és érzéskomplexumok helyett, melyekkel a mult nagy alkotói dolgoztak, ő ki tudja választani, külön is élni tudja az emberi érzések így háromrésze vált alapjainak mindegyikét. A kéreg felszíne mutatja ezt így. A költő lelke kérgéről vall így, élénk tárva legbelsőbb lényét, amely messze bennünk él, nem is valóságként, hanem annak álmokképeként, mi is a metaforák szárnyán, a versben, minden pillanatban ismét a valóságba tud röppenni, valósággá tud válni. Csak így válik a szerelem a metaforák, költői képek vonzásában, valóban popai szerelemmé, sőt szenvedéllyé, bőséggé, túlfutotté, emberi vonzalommá, amit a képek barokk túltömöttsége, dússága külön kihangsúlyoz. A kéreg problémája a metafora problémájává válik. Sokszor a mélységet ez szolgáltatja az érzésnek, ami levetiközvetve díszes költői köntöséből a legbanálisabb, leghétköznapiabb érzéssé válik. A tüzes szerelmi érzés például így hömpölyög Popa metaforáiban:

Ulice tvojih pogleda
nemaju kraja

Laste iz tvojih zenica
Na jug se ne sele

Sa jasika u grudima tvojim
lišće ne opada

Na nebu tvojih reči
Sunce ne zalazi

vagy: Patos sam žut, beznadežan a praznoj sobi u kojoj ona sedi, samo da me njena senka uteši. I stepenište sam drveno kojim iz sobe na ulicu silazi, samo da se sa senkom njenom poigram. I lišće sam suvo duž ulice kojim prolazi, da njenu senku čujem.

vagy: Zemlja se vraća bez jabuka iz naših ruku. Gledamo zajedno sunce. Sunce se ne vraća bez bisera iz naših očiju stb.

Mondottuk már, hogy nem nagy és mély a lélek e külső szerelmi érzése. Legkevésbé költői. Inkább a banalitás költészete még, amelyet gyakran a szintén sántító metaforák, kellő értékre szállítanak le. Itt még érdekesebb maga a költészet, mint a valódi érzés, amely a metaforák tulajdonképpeni aranyfedezete. Mit lehetne elmondani még erről a versekből kiolvasható szerelemről? Aligha többet, mint Popa valóban szépen és igaz érzéssel fogalmazott meg:

Pronašli smo se
Na zlatnoj visoravni
Daleko u nama.

Vagy talán éppen ez apoetikus érzésben, a tiszta hétköznapi ember érzésének ilyen érzékeltetését kell dicsérnünk Popa verseiben?

Már az eddigiekből is kitűnt, hogy Popa igazi költői anyagát még nem találta meg a szerelemben. A világ azonban nagyobb és érdekesebb élményeket tartogatott számára a maga rengeteg változatával. „Ez a kétélű nyelv”, amely vele szól, Popában igaz költőjére akadt. Ami szerelmes verseiben még pusztá tendencióként derengett, itt, a világ dolgai, tárgyai között formát nyert. Popának nagyszerű érzéke van meglátni az élet mikrokozmoszában a sajátosságát, a jellemzőt. „Jeza je na pučini čaja u šolji” — ez a kép fölöttébb jellemző költőnkre. Nem szólam, hanem valóság. A tárgyak valósága és néma beszéde és a költő lát, nem álmodik. A tárgyakat és a beléjük olvasható költői érzéseket és igazságokat. Különös, mondhatnánk fantasztikus tájakká varázslódik a költő által meglátott ember körüli világ, bennünk a tárgyak, melyekben mind az ember jelenlétének árnya lobog és alatta az észre nem vett világ némasága honol. És a költővel beszélni kezdenek, a metaforák tragédiák, mondanunk sem kell, emberi tragédiák, kerekain száguldanak az ostromlott égbojt felé. És változnak a nézőpontok is. Ime az ember egy parányi, dohány-sárga nap szemével nézve a hamutartóból:

Ogromna ruka
Sa žarkim okom nasred dlana
Vreba na vidiku

Az asztalterítő közelről:

Stolnjak se širi
U nedogled

Sablaska
Senka čačkalice sledi
Krvave tragove čaša

Sunce oblači koske
U novo zlatno meso

Pegava
Sitost vere se
Uz vratolomne mrve

Krunice dremeža
Belu su koru probile

vagy a szék:

Kako bi se rado
Niz stepenice sjurila
Ili na mesečini temena
Zaigrala
Ili prosto sela
Sela na tudje obline umora
Da se odmori

A felsorolt példák nemcsak azt akarják bizonyítani, hogy Popa hogyan közelíti meg a megéneklésre szánt témát, hanem azt az érzésvilágot is, amelyet ezek a versek tükröznek. A tárgyi világ külön élménykör itt, a világ dolgai és jelenségei tele vannak a természet üzenetével, amelyet a költő metaforák tükrében ilyen sokatmondóan tud leolvasni és közölni azzal a benső és titkos szándékkal, hogy a költői nyelv segítségével meghatározhassa igazi helyét, a világ-részeként, a nagy mindenségben. A tulajdonképpeni tragédiák, Popa tragédiái, itt játszódnak le ember és világ dialógusában:

Ne zavodi me modri svode!
 Ne igram
 Ti si svod žednih nepaca
 Nad mojom glavom
 Trako prostranstva
 Ne obavijaj mi se oko nogu
 Ne zanosi me!

Prazna soba stane da reži
 Uvučem se u svoju kožu
 Tavanica stane da skiči
 Hitnem joj jednu kost...
 — — — — —

Prazna soba stane da urla
 I sam prazan
 Bez ijedne kosti
 U stostruki se odjek
 Urlika pretvaram
 I odjekujem odjekujem
 Odjekujem...

És mert a dolgok elveszítették régi tulajdonságaikat, értelmüket és jelentőségüket, természetes, hogy a költő úgy érzi üres, érzés és gondolat, világ nélkül van, hisz neki kell majd megteremteni a jövőendő tartalmakat. Ezért írja:

Vodenica u senci rebara
 Zrelu prazninu melje.

De nem kell sokat várnunk, hogy ez az érett üresség megteljen. Popa hazafias versei joggal bizonyítják, hogy a költő világa gazdagabb mint amit ígér.

Nagy érzékkel a tragikus pillanatok iránt, a belső feszültség iránt, akkor szólal meg lírája, mikor hazánk emelt fővel állta a támadások viharát. Védte, metaforák harapásával védte ezt „a tenyérynői földet”, hogy: „Samo da kuće više nikad ne ostanu obezglavljene na vetru”. A multat idézi, ezeréves kolostorok emlékeit, amelyek annyi vihar után, még most is szépséget árasztanak, bár

Vreme je ujedalo
 I zube polomilo

és az országhatárt éneкли, mi „nevina obala naše krvi. Obzorje moga tela u naručju beskrajja”.

Igy változik ez a három szólam a lélek kéregszövetében és nem lehet egyiket sem letagadni anélkül, hogy a költőt meg ne csonkítanánk. Vasko Popa azonban nem lenne jó költő, sőt nagy költő, ha megállt volna lélekvizsgálatában, önelemzésében a felületnél. Lefejtve a kérget, min igen sok a mult rovása, konvenciója. A mélybe ásott, hogy megnézzé ami

A kéreg alatt van

A kéreg felfedezése kétirányú volt emberi viszonyainak és költőiségének problémáiban. Most szerteágaznak az erek. Hatalmas munkára vállalkozói: fel akarja fedni lényének rejtettségét. Ez a helymeghatározó daleko u nama a vizsgálódás középpontjába kerül. Célja: „Leži nam svima na srcu traženje i ostvarivanje poetske formule našeg vremena na našem tlu”. A problémája pedig: „Beskraj oko sebe gledaš. U njemu ti nije sve dostižno. Beskraj u sebi

vidiš čim oči zaklopiš. U njemu ti ništa nije nedostižno. Zidovi slepoočnica za-
uvek su te podelili medju sobom, a ti nikad i nikako nećeš da živiš podeljen,
jer si nedeljivi deo svega... kako živeti nerastrgnut izmedju ta dva beskraja,
izmedju sablasnog u sebi i onog okrutnog oko sebe? Kako se održati na tankoj
kožuri života? Da, to; Kako, iz dana u dan, iz noći u noć, vezati kraj s krajem?"
Hosszabban idéztünk, hogy lehetőleg Popa szavaival közelítsük meg újabb
termését, amelyben annyi a problematikus, kezdve az ember ilyen felfogásától
az Igre szibilláig. A papai őszinteség itt a mélyben csúcsosodik ki. Kö-
nyörtelenül mondja vallomásait, melyek tele vannak ellentmondással, ellen-
téttel, antagonizmussal. Az emberi tehetetlenség pillanata, a nagy kiszolgáltá-
tottság pillanata az Igre versciklusa; mert még nagyon sok kakukktojás ül
szívünk fenekén és az életünk, úgy érezzük, vak erők játékszerei csupán, a
természet nagy erői uralkodnak rajtuk és még nem vagyunk sorsunk urai.
Tele disszonanciával, küzdelemmel, kubista képalkotással vetíti mindezt a nai-
vítás gyermeki kontrasztjába. De ha az ember, mint Popa teszi:

... Zažmiri se i na drugo oko
Čučne se pa se skoči
Skoči se visoko visoko
Do navrh samog sebe

akkor nem állhat meg ennél, tovább kell hatolnia a lélek minden világtája
felé. És Popa tovább is megy, bár sokan, akik igen gyorsan igenelték nem a
verseket, hanem a belemagyarázhatót, szeretnék csak erre redukálni ezt a
költészetet. Popa azonban széthányja a babaruhákat, bejelenti, hogy vége a
játéknak, azzal, hogy megírta az Igre ciklust, már túl is jutott érzelemben is
az azokban lévő emberi problémákon. A nagy leszámolás jön most. Vratí mi
moje krpice, mondja, ja ću tebi tvoje. Mert rádöbbsent a legnagyobb felismer-
ésre: „Pa ti ne umeš da se voliš”. Az indulat képei vonulnak fel a küzdelem
hevében, és mondanunk sem kell, a költő győz, kinek lelke új élmények, fela-
datok tüzeiben ég már. Talán legszebb verse készül ezután a megtisztulás után,
a Szutjeszkáról szóló poema. A legnagyobb cáfolatot a költő maga írja meg
azoknak, kik olyan jól rezonáltak a Játékok embertelenségére:

Sutjeska kroz naše kosti grmi
Teče izmedju crvenog cveća
U našem joj je srcu ušće
U našem srcu izvor

Sutjeska se u ognjenu pticu pretvara
Sa crnom psinom u kljunu...

— — — — —
Sutjeska ima gđe da se vrati
Sutjeska se vratila

S mladim suncem u našim nedrima.

Es így fejlődik, nő méreteiben és mélységeiben is Popa költészete, és te-
gyük hozzá emberségben is. Ember az embertelenségből. A kettőre szűkült
témakör: a haza és a világ tovább variálódik, bensőségeiből válik, ugyanak-
kor konkrétabbá, költőibbé is. Verseinek formája sok veszélyt, elsősorban az
egyhangúság veszélyét rejti magában. Csak megnövekedett emberi többlettel
tudja Popa értékessé, tartalmassá tenni azt és mindig friss vérrel táplálni
merészen alkotott metaforáit. Születő költészete bizonyos fenntartásokat köve-
tel meg, éppen azért, mert még nem kiteljesedett, befejezett költészet, mely-

ben néha a pátosz nagyobb mint az emberség, de így is jellemző és értékes költészt, mi mellett nem mehetünk el szó nélkül. És még szólni fogunk és szólni is kell róla.*

DAVICSO VERSEI

Semmi kétség: a költői világképek, érzésvilágok határmegyéjén állunk. A befeléfordulás nem hangzatos jelszó már, hanem költői eredmény. A szellem földrengések, melyek mind sűrűbb intervallumokban következnek egymás után, lehetővé teszik, hogy a rombadőlő mult alól egymás után kerüljenek a felszínre a hétpecsétetes titkok, az eddig nem látott rejtelmek, nem hallott hangok, színek és vonalak. A mi világunk, egy a lehetséges és sok világok közül, a maga belső fejlődésével, viszonylagos társadalmi és gazdasági konszolidációjával, akinek most van alkalmá anyyi évtized háborús, forradalmi vihara után rendeznie világát, a termelési erőket odakinn és az ösztönöket idebenn, ahogy József Attila precízen meghatározta az emberek jövő feladatait olyan társadalomban, amelyről még az ő szenzibilis marxizmusa sem tudatosította.

Ez a harmadik forradalom, amelyben most élünk főleg a szellemé, az emberé, a szó legszorosabb értelmében önmagáért folytatott forradalom, amely a legtermészetesebb módon következett a másik kettőből. Az ember kezd emberként élni és ez a tény talán a legnagyobb lökések egyike, ami tudatunkat érte évszázados multak és éves jelenek között. Ilyen körülmények között természetesen a romok is, a frissen vakolt új paloták, a régiből mentett és feltámo-gatott, újrafestett bérházak is. Az is természetes ezek után, hogy a költői nép, minden rendű és rangú lakója a szellem ez imaginárius földrengéssujtotta városának, lázas munkába kezdett, kézbe véve az építés, tatarozás minden munkáját: a mérnökét, tégláégető napszámosét egyaránt.

Oszkár Davicsó az új projektora, az új tervezője és építője. Tovább ment mind költőtársai legnagyobb része, a szürrealista iskolában építeni is megtanult és most a nagy lehetőségek korában a legtermészetesebb, hogy éppen ő az egyike azoknak akik lázas sietséggel fogtak munkába. A sokáig csírájában élő sok terv most megvalósulhat, az ember belső világát szabadon kutathatja, tanulmányozhatja természetét, vizsgálhatja önmagát mint eddig még soha, új stílust és építőanyagot kísérletezhet ki, érlelhet meg, különbözőt minden eddi-

* Megjegyzés: Tomán Lászlónak a Hidban megjelent Vasko Popáról szóló tanulmánya után fölöslegesnek tűnik még egy írás ugyanarról a költőről ilyen rövid idő-közben. Különbön is a Hidnak sem ez volt eddigi gyakorlata. Ez az írás nem azért született meg, mintha versenyre akarna kelni Tomán Lászlóval. Tisztán lelkiismereti problémák ültettek íróasztalhoz. Tomán nagyon is szubjektív, inkább önmagáról, mint Popáról szóló írásában a végső emberi konklúziók annyira mások és Popa költészetétől is idegenek érzésem szerint, hogy valamilyen formában megválaszolásukat szüksé-gesnek tartottam. Azt hiszem szellemi életünkben a toleranciának vannak bizonyos határai, amelyen Tomán kérdéses írása, túl volt. Popa, a mai jugoszláv költészet és társadalmi jelenségeink objektivebb bemutatását joggal követelhetjük tisztán az iro-dalom vonalán is, ha egyáltalán van ilyen „tisztá” vonal. A misztifikációs tendenciák-kal le kell számolnunk. Ez írás megjelenését, talán nem az írás jobbikága indokolja ebben a pillanatban hanem az, hogy más és mások a végkövetkeztetési.

gitól. A kezünkbe került verskötet, minden jel szerint az első experimentumok első kézzelfogható eredményei.

Antikonvencionális könyvet kaptunk, antikonvencionális életről, és mondanunk sem kell: antikonvencionális módon; nem kívülről látjuk önmagunkat, hanem belülről, nem állandósultan, hanem életünk kvantumaiban, pillanatnyi felvillanásaiban, mikor az első ellentmond a másíknak, a harmadik pedig, a mindig legfrissebb, már megjelenésével eleve kizárja az előzőket. Minden higganygyorsasággal változik, válik saját maga ellentétévé, mint az antikonvencionális itt körülöttünk minden pillanatban más, új, meglepő, nő ki önmagából a régi hüvelyét könyörtelenül dobja a feledés lomtárába és előparancsol eddig még észbe nem jutott gondolatokat, amelyek ugyan agyunkban, idegeinkben vannak, de nem azért mert már egyszer tudtuk őket, átéljük és úgy zárjuk idegeink bélésébe, hanem mert azok az ember embervoltával kerültek oda és a pillanatot várták, hogy emberi környezet kényszerüljön díszletként megjelenéséhez.

És ez a pillanat, mondanom sem kell: társadalmi pillanat, végérvényesen megjelent, jelennévált. És most a költőkön a sor, mert ez kétségtelenül költői pillanat és például Davicsó pillanata is.

Es ezért vált antikonvencionálistává Davicsó is és ez a verseskönyve is, melynek szerény címe aligha engedi meg sejtteni a benne foglalt meglepetéseket. Mert meglepetések sorozata várja az olvasót: új Davicsóval ismerkedik meg, Davicsó érzésvilágának egy új rendszerezésével, amely mondjuk nem hasonlít a Zrenjaninra vagy a Višnja za zidom verseire, de a belső logikus összefüggés közöttük és a mai költő mai megnyilatkozásai között kétségtelen: ott az ember szabadságáról, szabadságharcáról énekelt, itt a szabad ember szabad útrairadulásáról önmagába, önmaga felé, önmaga ismeretlen érzései felé. Azután az új verselési mód lepi meg, a meglepő metaforák olyan tömege, amelyek különlegességük, szabadságuk természetességével hatnak elsősorban. Minden új ebben a kötetben, új és meglepő, davicsósan lendületes, egy kicsit hangyag, de majdnem mindig bravuros és eredeti.

Flóra szelíd, békét és derűt sugárzó női név, olyan amilyen csak virágok társasága lehet, és mégsem ilyen ez a verseskönyv. Harc a szerelem konvencionálisága, banalitásága ellen, ez a költő ki nem mondott harci jelszava. Mert milyen a hétköznapi értelemben vett szerelmes vers? A nő álmok rózsafelhőjében úszik, ideál, Madonna, elhaló sóhajok szellője lengi be, vagy a keserűség forrása. Tud boldogítani és képes halálba kergetni. Angyal vagy démon. Égi szerelem vagy párázó testiség. A költő mindig e két érzés között csapongott. Davicsó szakított ezzel a költői gyakorlattal, hagyatékkal és elsősorban súlyos tehertétellel. Ő mást akar elmondani a szerelemről, mást és másképp. A szerelemről beszél, amely már nem is szerelem, hanem felfedezés, lehetőség önmaga felfedezésére a másik segítségével is, sőt, mintha Narciss, az önmagába szerelmes fiatal ember első magaradöbbenésének hangjai is belevegyülnének a versek hol darabos és szaggatott ömlésébe, hol lázas és hatalmas lélegzetű iramába.

Mélyebbre próbált ásni mint a költők általában. Túljutott például a szexualitáson is, mint Don Juan, aki önmagát kereste a nőben és nem azt, ami nőies, ami nő. Ő a tudatalatt rögződött élményeket vetíti a versbe, asszociációk, ide-oda csapongó villanások, szójátékok, belső monológok, nőtől-nőig (önmagától-önmagáig) csapongó érzéshullámzások váltakoznak a verseskönyv nagy dialógusában (ezt a különböző betűtípusok a szövegben is hangsúlyozzák!), a szerelem, ahogy a női lélek hasonló rétegébe transponálva megjelenik, hisz a nőt is úgy akarta látni mint önmagát. Ez a szerelem csupán arra jó, hogy az ember legtítkosabb énje villanhasson fel, mintha igaza lenne a szólásnak: a szerelem önző. És ezzel már túljutott a megszokottság világán és jön az absztrakció, ami elkerülhetetlen a legkézzelfoghatóbb konkrétum ilyen interpretálásánál. És ez már a veszélyt is jelzi, amelybe a költő költői munkájában juthat. Túlságosan nagy a távolság köztünk és a tudatunk alatt meglapuló világ között ma még, hogy az áthidalásához, egyelőre még nem elégséges akkora költői intuíció sem, mint Davicsóé. Az ellentétek váltóárama az ellentétes vélemények váltóáramát is megszüli és a kísérlet, ebben a pillanatban az még igen természetes, nem arat majd osztatlan sikert, mert maga sem az osztatlan siker. Főleg a tudatalattiról van szó, amely egyénenként sokkal differenciáltabb, kevésbé konvencionális, ugyanis ezt még nem szabályozta olyan mértékben a hétköznapi élet, az ember életének, társadalmi cselekvésének ezer hatása, mint az általában vett tudatét. És itt jön, ami felfedezés Davicsónál: itt is van rengeteg közös vonás, az egyénítés, amely már-már tiszta elvonatkoztatás, az ember életében konkrétum is, szűz terület, ekére ásitó föld.

A szerelem tizennégy parancsolatával kezdődnek a versek, gazdag hangszerezésben hozzák a kötet verseinek élményeit, bonyolult ellentmondásait, emlékeit, asszociációit. Az önmagától elidegenített (önmagára soha nem talált) ember útja önmagához: ez az az út, amelyen Davicsó jár. Mondanunk sem kell, hogy az „ész acéltükre” mögötti pusztaságon bolyong, amelyen csak a szerelem áramlása, a szerelmesek csillagképei mutatják az utat. Költői táj ez. A vidéken kigyócsíkos fehér őzárnyak csatangolnak, ezekre pedig idegen változások vadásznak. Minden idegen és ismeretlen itt, az ember nem ismeri önmagát, de meg akarja ismerni, és tükröt keres, hogy megnézhesse arcát és nőre lel, kiben az ő legmélyebb énjébe hatolhat, mert az emberi lélek „címzetlen és olvashatatlan írás”. De meg kell fejteni ezt is!

Mi az ember így, intimen vizsgálva? Szerelmes testekben véres seb, izmosabb mint becsapott asszonyok görcsberánduló vágó teste, számtalan megfoghatatlan szomjúság, ki tizenhatéves planéták csillagrammjait fogja fel, végtelenség, kit nem emlékeztet sem a sárguló levél, sem az eldobott cigaretta-vég semmire, önmaga szobra, homlok, mit a ráfogások máglyája világít meg, semmi amely minden már ami volt, vezető az egyetlen észak husbavájt sarkcsillaga nélkül, ki az ellenszerelmek kanyonjainak útvesztőjében bolyong és ki ott csüng a bölcsők végtelen láncán és aki végül mégsem jutott el önmagához másoknál előbb. Így az ember és véletlen kovaköből a vér ütéseire pattant szikrával, a szerelemmel hatol tovább önmaga sötétségébe. Ellentmondások

kísérteties félhomályában bolyongnak milliméternyi fényévek távolságában, lélekben, másokban, önmagukban. Ez azonban még mindig csak tapogatózás, hisz: „Znam: grom spava još šišteći sklupčanim zmijama”, és csak az első kakasszó hangzott el. A remény daca azonban él és még meg kell tölteni tartalommal az összeget is, az égi magasságot emberséggel és még tovább menni, le a mélybe, mert: „A i dno ima površinu. I početak pod njom”. Mostmár nem lehet megállni. Ez a kötet csak a kezdet volt, az első, tapogatózó lépés, mert mit tett eddig?

Pomešane radoznalosti, čupao sam krajnike vatre,
kiao guseničave vratove proleća,
vadio ceva čadji. Možda je iza pepela?
Trebao i njega provrteti.

vagy:

Kažu mi zvezde: — Gde vetrovi ostanu nepomični,
tu neduvenih obraza da ne sevaš! Organ sam njihov poslušan.
Osećam mesto njih samo koliko je surovo voleti se.

I daleko.

Meduze mi na ruci izvadjenoj: menjamo oblike.
Možda nam je hladno pod suncem pegavijim od okeana.
Pokrivam ih smislom da ne nazebu. To mi je dužnost.

Es mert ezek a versek inkább jelek (Bile su više znaci no smisao) egy fel nem fedezett Atlantiszról, a tudat alól, nem a versek a fontosak, hanem az egész kötet így együtt, a versek harmóniájában vagy mikrokozmoszában a költőnek: a sziporkázó metaforákban, a hallatlanul merész képekben. Csak így olvasva jelentős költői teljesítmény, elsősorban uttörésével, ez a kötet. Csak a szokatlanságát kell megszoknunk.

